

**Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**

*Atatürk University Journal of Faculty of Letters*

**Sayı / Issue 67, Aralık/ December 2021, 19-31**

**HÂFİZ İBRAHİM'İN ŞİİRLERİNDE SULTAN II. ABDÜLHAMİD\***

**Sultan II Abdulhamid In The Poems of Hâfız Ibrahim**

(Makale Geliş Tarihi: 30.03.2021 / Kabul Tarihi: 04.05.2021)

**Ömer Faruk KARAKUŞ\*\***

**Öz**

Tarihin her devrinde şairler ile yöneticiler arasında övgü ve yergi üzerine kurulu bir ilişki süregelmiştir. Hiç şüphe yok ki Sultan II. Abdülhamid Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde en etkili şahsiyet olup dönemin birçok edip ve şairi tarafından takdir edilmiştir. Aynı şekilde Mısırlı edipler de Hilafet bağı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın üzerindeki etkisi konusunda düşüncelerini gizleyememişlerdir. Bu dönemde Mısırlı Neo klasik şairlerden Hâfız İbrahim, şiirlerinde Batı emperyalizmine karşı İslam birliğini ve Osmanlı'nın temsil ettiği hilafeti savunmuştur. Çalışmada Osmanlı dostu bir Arap şairin gözünden özellikle Sultan II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanatı boyunca Hilafet kavramı çerçevesinde Mısır ile İstanbul arasında oluşan siyasi ve sosyal bağları irdeleme amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Hâfız İbrahim, II. Abdülhamid, Mısır, Arap Şiiri.

**Abstract**

In every period of history, there has been a relationship based on praise and satire between poets and rulers. There is no doubt that Sultan II. Abdulhamid was the most influential figure in the last period of the Ottoman Empire and was appreciated by many litterateurs and poets of the period. Sultan II. Abdulhamid was appreciated by many litterateurs and poets of the period. Likewise, the Egyptian litterateurs could not hide their thoughts on the

\* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2019 yılında sunulan ve onaylanan "Hâfız İbrahim'in Şiirlerinde Osmanlı İzleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir

\*\* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Res. Assist., Ataturk University, Faculty of Letters, Arabic Language and Literature, Erzurum. ofaruk.karakus@atauni.edu.tr; ORCID ID: 0000-0003-4542-1047.

influence of the Ottoman Empire on Egypt due to their connection to the Caliphate. During this period, Hafiz Ibrahim, one of the Egyptian Neoclassical poets, defended the Islamic unity and the caliphate represented by the Ottoman Empire against western imperialism in her poems. In the study, from the eyes of a Ottoman friendly Arab poet, especially during the 33 year reign of Sultan II. Abdulhamid, it was aimed to examine the political and social ties between Egypt and Istanbul within the framework of the concept of Caliphate.

**Keywords:** Hâfiz İbrahim, Sultan II. Abdulhamid, Egypt, Arabic Poetry.

## 1. Giriş

19. yüzyılda İslam coğrafyasında yer alan ülkeler Osmanlı Devleti'ni İngiltere, Fransa ve İspanya gibi sömürgeci bir devlet olarak görmemişler aksine tamahkâr Batı zihniyeti karşısında hilafetin iktidarda kalmasını zaruri bulmuşlardır. Bu dönemde Türk bir anneden dünyaya gelen Mısırlı Hâfiz İbrahim de diğer bazı edip ve şairler gibi Mısır'da fikri ve edebi birçok oluşumu etkileyen İslamcılık ve Milliyetçilik akımının birbiriyle çatıştığı bir dönemde yaşamıştır. Bu havayı teneffüs etmiş olan Hâfiz, kurtuluş ve çözümü Osmanlı Devleti'nin desteklenmesinde görmüş, bu sebeple birçok şiirinde hilafete olan bağlılığını vurgulamıştır. Şairin, divanında Sultan II. Abdülhamid'e ithaf ettiği medih türü kasideler, Sultan II. Abdülhamid devrinin Mısırlı bir şairinin bakış açısıyla değerlendirilmesi yönünden oldukça önemlidir.

## 2. Hayatı

Asıl adı Muhammed Hâfiz b. İbrâhim Fehmî'dir. Mahmud Sâmî el-Bârûdî'nin öncüsü olduğu Arap şiirinde yenilik ve ihya hareketinin öncü şairlerindedir. (Yılmaz, 2017: s. 15) Babasının Deyrut limanında mühendis olması sebebiyle 1871 yılında göz alıcı Nil sularına demir atmış bir gemide dünyaya geldi. (el-Fâhûrî, 1986: s.133) Bu sebeple Nil Şairi lakabını aldı. Babası İbrahim Fehmi, Mısırlı olup annesi Hânım Bint Ahmed el-Bursalı, Magrebin'de yaşayan Sarvân ailesi olarak bilinen köklü Türk ailelerindedir. Ailenin bu isimle adlandırılması Hâfiz'in dedesinin Hacda Surre Emîni olması sebebiyledir. Babasının Mısırlı Arap oluşu ve annesinin saf Türk kanı taşıması, şairin gerçek şahsiyetinin oluşması ve birtakım farklı özelliklerinin öne çıkmasında önemlidir. (Kânî,1987: s. 18)

Hâfiz henüz dört yaşındayken babasını kaybedişinden sonra annesi ile birlikte Deyrut'taki dedesinin evine taşındılar. Orada mühendis olan amcası Muhammed Niyâzi'nin gözetiminde eğitim hayatına başladı. Okul çağına gelince dayısı onu evine en yakın olan *el-Medresetu'l-Hayriyye* isimli okula kaydettirdi. Burada okuma-yazma, matematik ve dinî ilimler öğrendi, ardından *el-Medresetu'l-Kirâbiyye* isimli ilkokula başladı. Sonra lise öğrenimine *el-Medresetu'l-Mubtedeyân* ve *el-Medresetu'l-Hidviyye*'de devam etti. (Kânî,1987: s. 19) Amcası Muhammed

Niyâzinin işi gereği Tanta'ya tayini çıkması üzerine Hâfız, burada el-*Ma'hadu'l-Ahmedi*'ye devam etti. Dayısı bütün vaktini işine verdiği için onunla fazla ilgilenemedi. Bu nedenle Hâfız, okula ve derslerine karşı bir soğuma hissetti. Çünkü orada gördüğü dersler ilgisini çekmedi. Doğal eğilimleri onu dil, edebiyat ve hukuk derslerini dinlediği Tanta'daki el-*Ma'hadu'l-Ahmedi*'ye yönlendirdi. (Kânî,1987: s. 22) Orada katıldığı şiir dersleri onda keşfedilmemiş hisler ortaya çıkardı. Eski şairlerin divanlarını inceleme fırsatı yakaladı, dikkatini çeken edebiyatçıların beğendiği şiirlerini ezberledi ve o şiirlerde kendisini buldu. Hâfız on altı yaşına ulaştığında şiir incelemeleri yaptı, beğendiği şiirleri ezberledi. Daha sonra o şiirleri arkadaşlarıyla birlikte mütalaa etti. Hâfız bir işte çalışmadı, yalnızca orada tek başına öğretmen ve öğrenci olduğu Tanta'da Ezher usulüne göre eğitim veren el-*Ma'hadu'l-Ahmedi*'ye devam etti. Ayrıca orada öğrencilerle birlikte özellikle Bârûdî vd. eski ve modern şairlerin pek bilinmeyen yönlerini inceledi. (Dayf,1971: s. 101)

Hafız İbrahim'in dayısı, kız kardeşinin oğlunun eğitiminin pek parlak olmasından, bir işte çalışmayıp para kazanmıyor olmasından rahatsız oldu. Bir gün ona karşı hissettiği bu rahatsızlığını dile getirdi. Hâfız durumun farkına vardıkdan sonra dayısına yük olduğunu düşündü ve evden uzaklaşmaya ve böylece kendi ayakları üzerinde durmaya karar verdi. Ruhunda hissettiği derin acıları dayısına yazdığı iki beyitte şöyle ifade etmektedir:

وَاهِيَةً	أَرَاهَا	إِنِّي	مُؤُونَتِي	عَلَيْكَ	تُئَلِّتُ
دَاهِيَةً	فِي	مُسَوِّجَةٍ	فَأَفْرَحُ	دَاهِبٌ	فِيَّ

“Benim geçimimi sağlamak sana zor geldi. Doğrusu ben onu bahane olarak görüyorum.

*Artık sevin! Ben sıkıntılı bir işe doğru gidiyorum.*” (Emîn,1987: s. 58)

Hâfız dış görünüşünde neşeli ve güler yüzlü olmasına rağmen, ruhunda hissettiği üzüntü ve acılar şiirlerinde fark edilmektedir. (Emîn,1987: s. 59)

Düzensiz bir hayatı olan Hâfız, konuşmasının akıcılığı ve hafızasının güçlü olması sebebiyle avukatlık mesleğine yöneldi. (Yazıcı,1997: s. 91-92) Ancak kendi avukatlık bürosunu açamadı ve Tanta'da bürosu olan Şeyh Muhammed Şeymâ'nın yanına taşındı. Bir yıl kadar burada çalıştıktan sonra avukatlık mesleğini bırakıp el-*Medresetu'l-Harbiyye*'ye girmek için Kahire'ye döndü. (Emîn,1987: s. 60) Buradan teğmen olarak mezun olduktan sonra polis teşkilatına atandı. Daha sonra Sudan'nın doğusundaki bir askeri operasyon için el-*Medresetu'l-Harbiyye*'ye geri gönderildi. (Emîn,1987: s. 60)

Hâfız, orduda üç yıl hizmet ettikten sonra İçişleri Bakanlığına tayin oldu. Sudan'daki bir isyanı bastırmak üzere tekrar orduya çağrıldı fakat Sudan'a geldiği zaman hastalandı ve sıkıntılı günler geçirdi. (Savran, 1991: s. 101) Ayrıca Hâfız o

yıllarda tanıştığı hocası Muhammed Abduh'a kendisini bu ortamdaki almasını istediği bir mektup gönderdiyse de bir sonuç elde edemedi. (Yazıcı,1997: s. 91-92) İçerisinde bulunduğu durumu arkadaşlarına yakındığı şiiri şu şekildedir:

وَمَا أَعْدَرْتُ حَتَّى كَانَتْ نَعْلِي دَمًا وَوَسَادَتِي وَجْهَ التُّرَابِ  
 وَحَيِّ صَبْرِي الشَّمْسُ عَبْدًا صَبِيغًا بَعْدَ مَا دَبَعَتْ إِهَابِي  
 وَحَيِّ قَلَمُ الْإِمْلَائِ طَفْرِي وَحَيِّ حَطَمَ الْمُعْدَاؤُ نَابِي  
 مَتَى أَنَا بَالِغٌ يَا مِصْرُ أَرْضًا أَشْمُ بِثُرْبِنَا رِيحَ الْمَلَابِ

“Şikâyet etmedim, ayakkabım kan, toprağın yüzü yastığım oluncaya kadar  
 Sonunda güneş, cildimi kavurduktan sonra beni siyahi bir köleye dönüştürdü.

Böylece yoksulluk turnağımı kesti. Sonunda kader azı dişimi parçaladı.

Ey Mısır! Ben ne zaman toprağı kokan bir yere varacağım.” (Emîn,1987: s. 59-62)

1899 yılında aralarında Hâfız İbrahim’in de bulunduğu on sekiz subayın orduya ayaklanma çıkarmasıyla birlikte emekliliğe sevk edildi. (Emîn,1987: s. 63) Bu olay onun ruhunda derin bir etki bıraktı. Mısır’a döner dönmez geçimini sağlayacağı bir iş aramaya başladı. Çünkü emekli maaşı hayatını idâme ettirmede yetersizdi. Ahmed Şevkî düşüncelerini *el-Ehrâm* gazetesinde yazması için ona teklifte bulundu ancak Hâfız bu teklifi geri çevirdi. (el-Cundî, 1992: s.34) 1911 yılında *Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye’nin* edebiyat bölümüne müdür olarak atanan Hâfız, yaklaşık 20 yıl bu görevde kaldı. Önceleri siyasî ve toplumsal konularda şiirler yazan Hâfız yeni görevinden sonra bu konuları şiirlerinde işlemedi. Bu durum Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etti. Bundan sonra yine eski durumuna döndü ise de vazifesinden uzaklaştırılma korkusu ile yeni siyasî olaylarla ilgili yazdığı pek çok şiirini yayımlamadı. 1932 yılında bu görevinden emekliye ayrıldı (Savran, 1991: s. 102)

1932 Temmuz ayının perşembe günü sabaha karşı 05.00 sularında Kahire’nin *ez-Zeytûn* mahallesindeki evinde vefat etti. (Emîn,1987: s. 85)

### 3. Hâfız İbrahim’in Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Mısır’ın siyasi yaşamı milliyetçilik ve İslamcılığa dayalıyken, siyasi yaşam İngiliz himayesinin hakimiyetindeydi. Siyasî alanda aktif olan bu iki akımın Mısır toplumunun edebiyatında da yansımaları görülmekteydi. (Demirayak, 1994: s. 23-24) Osmanlı Devleti’nin Hilafet aracılığıyla Mısır üzerindeki nüfuzunun etkinliği nedeniyle Mısırlılar, Osmanlı

Devleti ile ilgili gelişmelerde doğal olarak tepkilerini gizleyememekteydiler. (Kumeyhe, 1987: s.37) İslamcılık akımı en çok siyasî ve edebî alanda görülüyor, Mısır, Suriye ve Irak'ta şairlerin eserlerinde bu akım en çok tercih edilen mevzuların başında geliyordu. Osmanlı Devleti tarafından yarı bağımsız olarak yönetilen Mısır, daha sonra İngiltere'nin işgaline uğraması sonucunda dönemin siyasetçileri ve edebiyatçıları İslamcılık akımını desteklediler. Bu durumun en önemli nedenleri arasında, Batılı devletlerin bir araya gelerek İslam sancaktarlığını yapan hilafeti yıkmak istemeleri, hilafeti savunmanın bir dinî nitelik taşıması, Arap ülkelerini yalnız bırakıp onları ele geçirmek için Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Avrupa'da Slav birliği kurma planları gerekçe olarak gösterilebilir. Bu dönemde Muhammed Abduh, Muhammed Ferîd ve Mustafa Kâmil gibi siyasetçi ve fikir adamları, Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etme girişimlerini bir haçlı seferi olarak değerlendirdiler. Ayrıca bu şairler, Osmanlı İmparatorluğu ile olan İslami bağın Batı emperyalizmine karşı savaşmak için kullandıkları bir silah olduğuna ve Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi gerektiğine inandılar. (Demirayak, 1994: s. 23)

Bu dönemde İslam birliğini ve Osmanlı'nın temsil ettiği hilafeti savunarak batı emperyalizminin karşısında durmuş sözü geçen fikir ve siyaset adamlarından başka pek çok edip ve şair de vardır. İslam birliğine ve Osmanlı hilafetine bağlılığını sürdüren Arap kökenli edip ve şairler arasında şu isimleri sayabiliriz:

Suriye ve Lübnan'da Ahmet Fâris eş-Şidyâk, İbrahim el-Ahdeb, Nâsif el-Yâzicî, Butrus Kerâme, Abdulğaffâr el-Ahras ve Halîl Mutrân; Mısır'da, Mahmûd Sâmi el-Bârûdî, Hâfız İbrâhim, Ahmed Şevkî, Ali el-Leysî ve Abdullah Nedim, es-Seyyid Ali ed-Derviş, Ali Yusuf, İbrahim el-Muveylihi, İsmail Sabrî, Ahmed Muhamrem, Muhammed Abdulmuttalib ve Ahmet Nesîm; Irak'ta Muhammed Rîdâ eş-Şebîbî ve Ma'rûf er-Risâfi.

Yukarıda isimleri zikredilen şairler, birçok şiirinde Osmanlı Devleti'nin temsil ettiği hilafeti ve İslam birliğini savunmuş ve İslam'ın sancaktarlığını üstlenen Osmanlı Devleti'nin Sultanlarına methiyeler yazmıştır. (Demirayak, 1994: s. 23) Hâfız İbrahim 26 Ocak 1906 tarihinde düzenlenen bir törende okuduğu *İdu Te'sîsi'd-Devleti'l-'Aliyye* isimli yirmi altı beyitlik kasidesinin ilk beyitleri şöyledir:

لَعْنَمَانَ لَا تَعْمُوا وَلَا تَشْتَعَبُوا	لَقَدْ مَكَرَ الرَّحْمَنُ فِي الْأَرْضِ دَوْلَةً
لِيَبْدُرَ الدُّجَى ثُبْنَى وَالسَّعْدِ تُنْصَبُ	بَنَاهَا فَطَلَّتْهَا الدَّرَارِي مَنَازِلًا
فَرَادُوا عَلَى ذَاكَ الْبِنَاءِ وَطَلَّبُوا	وَقَامَ رِحَالٌ بِالْإِمَامَةِ بَعْدَهُ

*“Rahman (Allah), yeryüzünde Osman Gazi'nin yıkılmayan ve parçalanmayan bir devlet kurmasını mümkün kıldı.*

*Osman Gazi bu devleti kurdu, parlak yıldızlar onu karanlığı aydınlatmak için yapılmış ve Sa'd yıldızı için dikilmiş evler olarak gördüler.*

*Osman Gazi'den sonra başkaları İmameti üstlendiler, bu binayı büyüttüler ve geliştirdiler.*” (Hâfız İbrahim, 1987: s.331)

Şair, Osmanlı Devleti'ne karşı hissettiği derin ve samimi duygularını bizzat Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in adını anarak dile getirmiş ve bu devletin, İslam dinini yaymak ve Allah'ın adını yüceltmek gayesiyle kurulduğuna işaret etmiştir. Şair, “*Osman Gazi'den sonra başkaları İmameti üstlendiler bu binayı büyüttüler ve geliştirdiler.*” diyerek Osmanlı Devleti'ni bütün İslam dünyasında hilafetin ve İslam sancağının temsilcisi olduğunu dile getirmektedir. Şair yine aynı kasidenin devam eden beyitlerinde duygularını şöyle dile getirir:

وَأَنَّ تَاةَ بِالْأَبْنَاءِ وَالْبَأْسَ وَالِدَ	فَأَوْلَى الْوَرَى بِالنَّبِيِّ ذَاكَ الْمُعَصَّبَ
فَهَذَا سُلَيْمَانٌ وَقَانُونٌ عَدْلِهِ	عَلَى صَفْحَاتِ الدَّهْرِ بِالنَّبِيِّ يُكْتَبُ
وَذَاكَ الَّذِي أُجْرَى السَّفِينِ عَلَى الثَّرَى	وَسَارَ لَهُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ مَرْكَبُ
عَلَى بَابِهِ الْعَالِي هُنَاكَ تَأَلَّقَتْ	سُطُورٌ لِأَفْلامِ الْجَلَالَةِ تُنْسَبُ
هُنَا فَأَخْفِضُوا الْأَبْصَارَ عَرْشِ مُحَمَّدٍ	هُنَا الْفَاتِحِ الْعَازِي الْكَبِيِّ الْمُدْرَبِ

*“Bir gün soylu kimseler için nesiller aydınlandığında, fatihlerin en seçkini Osman Gazi'nin onların babaları olduğu görülür.*

*Eğer bir baba, oğulları ve gücü ile övünecek olursa, övünmeye en layık olanı bu taçlı (Osman Gazi)'dir.*

*İşte (Kânûnî Sultan) Süleyman! Onun adalet kanunu zamanın sayfalarına altın harflerle yazılmıştır.*

*Ve işte gemiyi karada yürüten, karada ve denizde gemiyi yürüten adam.*

*Onun yüce kapısında, orada, soyluluk nispet edilen kalemlere ait satırlar parlamıştır.*

*İndirin gözlerinizi, Muhammed'in (Fatih Sultan Mehmet) tahtı işte burası, eğitimi, cesur gazi ve Fatih komutan burada!”* (Hâfız İbrahim, 1987: s.331)

Yukarıdaki beyitlerde Hâfız, Osman Bey'in yanı sıra Fatih Sultan Mehmed ve Kânûnî Sultan Süleyman gibi Osmanlı hükümdarlarından övünçle bahsetmektedir. Kurulduğu andan beri Osmanlı Devleti'nin, İslam'a ve Müslüman milletlere hizmet ettiğine ve Anadolu'ya egemen olmasıyla diğer İslam ülkelerini himaye edici bir rol üstlendiğine vurgu yapmıştır. (Demirayak, 1994: s. 23)

Bu yazarların yanı sıra bazı Arap yazarlar da İstanbul'un fethi sebebiyle kentte Bizans medeniyetinin yok edilmesinden üzüntü duyduklarını ve bu medeniyetin Avrupa'da yeniden canlanmasından çok memnun kaldıklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda söz konusu yazarlar Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethinden

elde ettikleri kazanımları ve Osmanlıların Arapların en değerli hazinelerinden biri olan Fasih dilini yıllarca emanetmiş gibi nasıl özenle koruduklarını görmezden gelmişlerdir. (Yazıcı, 1997: s. 187) Bu nedenle Hâfız İbrâhîm'in batı yanlısı Arap milliyetçisi Mısır aydınlarının karşısında tereddüt etmeden Osmanlı'yı savunması göz ardı edilemeyecek bir vefakârlık örneğidir.

Bu dönemde Osmanlı dostu şairler Osmanlı Devleti'nin başarılarında sevinçlerini ifade ederken zor durumlarında ise üzüntülerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin katıldığı Trablus ve Balkan Savaşları ile Osmanlı toplumunun problemlerini içeren siyasî konulu şiirler kaleme almışlardır. (Demirayak, 1994: s. 23-24)

Hâfız İbrahim'in 1912'de kaleme aldığı "Harbu Trablus" adlı şiiri Osmanlı Devleti ile Libya'yı işgal etmek isteyen İtalyanlar arasındaki savaşı konu almaktadır.

عَجَزَ الطُّبْيَانُ عَنْ أَنْبَالِنَا فَأَعْلَوْا مِنْ دَرَارِنَا حُسَامًا  
كَبَلُوهُمْ، قَتَلُوهُمْ، مَثَّلُوا بِدَوَاتِ الْحُدُرِ، طَاحُوا بِأَيْتَامِي  
دَجَّحُوا الْأَشْيَاحَ وَالزَّمَى وَمَ يَزْهَمُوا طِفْلًا وَمَ يُبْفُوا عُلَامَا  
أَخْرَفُوا الدُّورَ، اسْتَحْلُوا كُلَّ مَا حَرَمَتْ (لَاهَائِي) فِي الْعَهْدِ إِخْتِرَامَا

*“İtalyanlar bizim kahramanlarımıza güç yetiremedi, böylece nesillerimizi kılıçtan geçirdiler*

*Onları kelepçelediler, kadınların ırzına geçtiler, yetimleri öldürdüler.*

*Yaşlıları ve zayıf insanları boğazladılar, tek bir çocuğa dahi acımadılar, bir çocuk bile geride bırakmadılar.*

*Evleri ateşe verdiler, Lahey sözleşmesinin saygı gösterilmesi gereken yasakladığı her şeyi helal gördüler.”* ( Hâfız İbrahim, 1987: s.380)

Hâfız şiirin devam eden beyitlerinde, savaş sırasında İtalyanların sivil halkı öldürerek uluslararası savaş kurallarını ihlal ettiklerini, halka kötü muamelelerde bulunarak insanlık onuruna aykırı bir davranış sergilediklerine vurgu yapmıştır. Ayrıca Doğu milletlerinin Batılı devletler tarafından gördüğü haksızlık ve saldırganlığa her zaman üzülen bir edip olmuş, birçok şiirinde Batı'nın bu yaklaşımını sert bir dille eleştirmiştir:

بَارَكَ الْمَطْرَانُ فِي أَعْمَالِهِمْ فَسَلُّهُ بَارَكَ الْقَوْمَ عَالَمًا؟  
أَيْهَذَا جَاءَهُمْ إِنْجِيَالُهُمْ أَمَّا يُلْقَى عَلَى الْأَرْضِ سَلَامًا؟

“Başpiskopos onların yaptıklarını kutsadı. Sorun ona, ne üzerine insanları kutsadı?”

*İncilleri onlara, yeryüzüne barış götürmeyi emrederek gelmemiş miydi?”* (Hâfız İbrahim, 1987: s.380)

Hâfız bu beyitlerinde dinî argümanları referans göstererek İncil’in yeryüzünde huzuru tesis etmek için gelen bir semavi kitap olduğu paradoksu üzerinden İtalyanların yaptığı bu zulme destek veren Hristiyan alemiyle adeta yüzleşmiştir.

Şiirlerinde Türk ve Osmanlı sevgisini samimi ve içten bir şekilde ifade eden Hâfız İbrahim ve onunla aynı duyguları paylaşan ancak Arap milliyetçiliği güden diğer Türk ve Osmanlı dostu şairlerin daima kalpleri Mısır’da, kulakları ise İstanbul’da olmuştur. Hâfız’ın Sultan II.Abdülhamid’in tahta oturduğu vesilesiyle kaleme aldığı şiirinin beyitlerinde Sultan II.Abdülhamid’e hitaben :

مِيَّ عَلَى دَارِ السَّلَامِ نَحْيَةً      وَعَلَى خَلِيفَةٍ مِنْ بَنِي عُثْمَانَ  
وَعَلَى رِجَالِ الْجَيْشِ مِنْ مَاشٍ بِهِ      أَوْ رَاكِبٍ أَوْ نَازِحٍ أَوْ دَابِي

“Benden barış yurduna (İstanbul) ve Osman Oğullarının halifesine selam olsun.

*Ordunun piyade yahut süvari veya yurdundan uzak ya da yakın erlerine selam olsun.”* (Hâfız İbrahim, 1987: s.48)

Hâfız İbrahim’in şiirleri incelendiğinde onun küçüklüğünden beri Kahire’deki sosyal, siyâsal ve kültürel gelişmeleri, Osmanlı sarayı, çevresi ve İstanbul’daki olup bitenleri de çok iyi gözlemlediği açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla henüz küçük yaşta olmasına rağmen gerek çevresinden duyduklarının gerekse daha sonra kendisinin şahit olduğu siyasî ve sosyal olaylardan ilham alarak Osmanlı’nın son dönemine damga vurmuş efsane padişah Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışı münasebetiyle kaleme almış olduğu şiiri şu beyitlerle başlamaktadır:

لَمَحْتُ خِلَالَ الْعِيدِ وَالْقَوْمِ هَيْبَ      فَعَلَّمَنِي آيَ الْغَلَا كَيْفَ تُكْتَبُ  
وَمَثَلٌ لِي عَرْشِ الْخِلَافَةِ خَاطِرِي      فَأَرْهَبُ قَلْبِي، وَالْجَلَاكَةَ تُرْمَبُ  
سَلُّوا الْفَلَكَ الدَّوَّارَ هَلْ لَاحَ      عَلَيِّ مِثْلَ هَذَا الْعَرْشِ أَوْ رَاحَ ؟  
هَلْ أَشْرَقَتْ شَمْسُ عَلَيِّ مِثْلَ سَاحَةِ      إِلَيَّ ذَلِكَ الْبَيْتِ (الْحَمِيدِيِّ) تُنْسَبُ ؟  
وَهَلْ قَرَّ فِي بُرْجِ السُّعُودِ مُتَوَجِّحُ      كَمَا قَرَّ فِي (بَلْدِي) ذَلِكَ الْمُعَصَّبُ  
تَجَلَّى عَلَيَّ عَرْشِ الْجَلَالِ وَتَاجُهُ      يَهْشُ وَأَعْوَادُ السَّرِيرِ تُرْحَبُ



*“Halk huşu içerisindeyken görkemli bayrama yöneldim ve bu bana azamet in işaretlerinin nasıl yazıldığını öğretti.*

*Zihnim, bana hilafet tahtını gösterdi, kalbim ürperdi. Doğrusu ihtişam ürpertir.*

*Şu dönen yörüngeye sorun! Bir yıldız böyle bir tahtın üzerinde görünmüş veya kaybolmuş mu?*

*Güneş, Abdülhamid'e isnat edilen o evin bahçesi gibi bir alana doğmuş mu?*

*Veya Yıldız Sarayında o fesli (Abdülhamid'in) oturduğu gibi yıldız grubunun burcunda da taçlı biri oturmuş mu?*

*Abdülhamid, tacı neşeli (ışıldayan), tahtının ayakları memnun halde yücelik tahtının üzerinde görünmüştür.” (Hâfız İbrahim, 2012: s.14)*

Hâfız İbrahim, Sultan II. Abdülhamid için kaleme aldığı başka bir şiirinde ilk beyitlerinde onun tahta çıkışını tebrik ederken İslam'a yaptığı hizmetlerinden, Kânûn-i Esâsî'yi kabul etmekle İslam birliğini sağlamasından, Osmanlı kuvvetlerinin kahramanlık ve şerefinden bahseder. Abdülhamid tarafından Kânûn-i Esâsî'nin kabul edilmesinin ardından Osmanlı tebaasına kenetlenip yek vücut olmayı önerir. Ayrıca Hâfız, benzer hadiselerin Mısır'da da gerçekleşmesini ümit eder:

وَجَمَعْتَ بِالْأَسْتُورِ حَوْلَكَ أُمَّةً      شَقَى الْمَذَاهِبِ جَمَّةَ الْأَضْعَانِ  
فَعَدَوْتَ تَشْكُرُ فِي الْقُلُوبِ وَتَرْتَعَى      حَبَائِمًا وَتَحُلُّ فِي الْوُجْدَانِ  
يَا لَيْتَهَا خَطَرَتْ بِمِصْرَ وَأَشْرَقَتْ      فِي يَوْمِ أَسْعَدَهَا عَلَى طُهُرَانَ

*“Anayasayı ilan ederek, farklı düşüncelerde olan milletleri tek bir görüş etrafında birleştirdin.*

*Böylece kalplerde yer ettin, kalplerin derinliklerini gözettin ve vicdanlara yerleştin.*

*Keşke (bu hürriyet) Mısır'da da gerçekleşse ve en mutlu günlerinde Tahran'ı da parıldatsa.” (Hâfız İbrahim, 1987: s.44)*

Hâfız İbrahim kaleme aldığı şiirinde şahsi olarak Abdülhamid ve Kânûn-i Esâsî konusunda büyük bir beklenti içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda o günlerde parçalanmış olan İslam coğrafyasında Sultan Abdülhamid'i, Müslümanları ortak bir ideal çerçevesinde birleştirecek bir idol olarak görmektedir. Öncelikle başta Araplar ve diğer Müslüman halklara Abdülhamid'in etrafında birlik olma çağrısı yapmaktadır. Hâfız, bir yandan bunu yaparken diğer yandan Hicaz bölgesi Araplarının Osmanlıya karşı ayaklanıp İngiliz tarafında yer almalarına karşılık

üzüntüsünü dile getirmekten hatta onları alenen uyarmaktan geri durmamıştır. Aynı şiirin devam eden beyitlerinde:

وَمَا لِلشَّرِيفِ الْمُتَمَتِّي حَسَبًا إِلَى	خَيْرِ الْبَرِيَّةِ مِنْ بَنِي عَدْنَانَ
أَمْسَى بِمَالِهِ وَيَنْصُرُ عَلَيْهِ	وَضَلَّالُهُ بِحُثَالِهِ الْعُرْبَانَ
تَاللَّهِ لَوْ جَنَّدْنَا زَمَلًا نَقَا	وَنَزَّلْنَا بِمُؤَاطِنِ الْعِيبَانَ
وَعَرَّسْنَا أَرْضَ الْحِجَازِ أَسِنَّةً	وَأَسْلَمْنَا بَحْرًا مِنْ النَّيْرَانَ
أَقْمَمْنَا فِيهَا الْمَعَاقِلَ مُنْعَةً	مِنْ أَرْضِ بَحْدَ إِلَى خَلِيجِ عُمَانَ
لَدَهَا كَمَا وَرَمَا كَمَا وَدَّرَا كَمَا	مَاجِحِي الحُصُونِ وَمَاسِخِ الْبُلْدَانَ

“Adnan oğullarından en seçkin aileye mensup Mekke Emiri ’ne (Şerif Hüseyin) ne oluyor ki?

O, (Hicaz Valisi) ile aynı amacı izler ve ayak takımı Araplar da onun sapkınlığına hizmet eder.

Allah’a yemin ederim ki (Hicaz Valisi ve Şerif Hüseyin) siz kum tepeleri kadar asker alsanız ve akbabaların yaşadığı (tepelere) inseniz.

Siz Hicaz toprağına mızraklar dikseniz, cehennem ateşinden bir deniz akıtsanız.

Necd bölgesinden Umman körfezine kadar (benzersiz) dirençli kaleler kurmanız.

Kaleler yok eden ve ülkeler silen (Sultan) sizi (rüzgârın tozu savurması gibi) savuracak ve saçacaktır.” (Hâfız İbrahim, 1987: s.49)

Hâfız, şiirinin bazı beyitlerinde, Hicaz bölgesinde ortaya çıkan Arap ayaklanmaları karşısında Osmanlı Devleti’nden yana tavır alarak kendisini tam bir Osmanlı aydını şeklinde konumlandırmıştır. Satır aralarında Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve taraftarlarını dolaylı olarak İngilizlerle iş birliği yapmakla suçlamış, Osmanlı saflarında yer almamalarının “İslam Birliği” adına ne denli zararlara yol açacağına işaret etmiştir.

Hâfız İbrahim, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1 Eylül 1900’de temeli atılıp, 1 Eylül 1908 yılında inşası tamamlanan Şam ile Mekke-Medine arasında (Gülsoy,1998: s. 441) Müslümanların güçlkle yaptığı hac ibadetini önemli ölçüde kolaylaştıran Hicaz demiryolu hattından övgüyle söz etmektedir:

أَتْنِي الْحَجِيجَ عَلَيْكَ وَالْحَرَمَانِ وَأَجَلَ عَيْدِ جُلُوسِكَ التَّمْلَانَ  
 أَرْضَيْتَ رَبَّنَا إِذْ جَعَلْتَ طَرِيقَهُ أَمْنَا وَفُزْتَ بِنِعْمَةِ الرَّضْوَانِ  
 خَاوَلُوا طَمَسْنَ مَا صَنَعْتَ وَوَدُّوا لَوْ يُطِيقُونَ طَمَسْنَ خَطَّ الْحَرِيدِ

“*Hacılar, Mekke ve Medine seni övmüş, insanlar ve cinler senin tahta çıkışını yüceltmişlerdir.*

*Sen rabbinin hoşnutluğunu kazandın çünkü Allah’a giden yolu güvenli bir hale getirdin ve Allah’ın nimetini hak ettin.*

*Yaptıklarını silmeye çalıştılar. Eğer demir yolunu yıkabilselerdi bu hoşlarına giderdi.”* (Hâfiz İbrahim, 1987: s.44)

Osmanlıların Arap dünyasını himayesinde bulundurması, Müslümanların gözünde siyasi liderliğin onlara layık olduğu inancını oluşturdu. Arapların gözünde Osmanlı Sultanı, Haremeyn-i Şerifeyn’in hamisi, geniş çerçeveye İslam ülkelerinin koruyucusu, Balkanlar’da Batılı güçlere karşı zaferler kazanmış önemli bir komutandı. Müslümanların sıkıntıya düştüğü bölgelerde imparatorluk gölgesini hissettirmesi bu konumunun doğal sonucuydu. Osmanlı hükümdarları saltanatları boyunca İslam geleneği esaslarını kesin bir kararlılıkla uygulamışlardır. Hicaz’a hac seferleri düzenlemişlerdir. Hicaz’daki kutsal beldelere giden yollar boyunca kuyular açmışlar, yol güvenliğini sağlamak için önlemler almışlar, hanlar yaptırmışlardır. Hicaz’a gitmekte olan hacılara riyaset etmek üzere hac emirleri tayin etmişlerdir. Böylece dini duyguları doğrultusunda hareket edilen halkın kalplerinin kazanılması amaçlanmıştır. (Mustafa, 2000: s.392)

Hâfiz İbrahim 12 Mayıs 1909’da yayınlanan “el-İnkılâbu’l-‘Usmâni” isimli şiirinin ilk bölümlerinde Sultan Abdülhamid’in tahttan indirilip yerine V. Mehmed’in gelişinden dolayı inkılapçıları eleştirir. (Demirayak, 1994: s. 23-24) Abdülhamid’in tahttan indirilişine yabancılardan çok Müslümanların sevinmesi onun en çok üzüldüğü hususların başında gelir. Abdülhamid’in güzel vasıflarına değinerek onu adeta ölümsüzleştirdiği şiiri şöyledir:

فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ قَبْلَ النَّصَارَى فَيْكَ قَبْلَ الدُّرُوزِ قَبْلَ الْيَهُودِ  
 سَمَّيْنَا كُلَّهُمْ وَوَيْسَ مِنْ أَلْمَمَةِ حَمَّةٌ أَنْ يَشَمَّتَ الْوَرَى فِي طَرِيدِ  
 أَنْتَ (عَبْدُ الْحَمِيدِ) وَالتَّاجُ مَعْمُو دُ وَ (عَبْدُ الْحَمِيدِ) رَحْمَنُ الْغُبُودِ  
 خَالِدٌ أَنْتَ رَعْمٌ أَنْفِ اللَّيَالِي فِي كِبَارِ الرِّجَالِ أَهْلِ الْخُلُودِ

“Hristiyan, Dürzi ve Yahudilerden önce içinde bulunduğun duruma Müslümanlar sevindiler.

*Eğlendiler hepsi bu durumla. Halbuki iş değil sürgünde yananla eğlenmek.*

*Sen taç giymiş Abdülhamid iken şimdi ise prangalara esirsin.*

*Sen, geceler hor görse de büyük, ölümsüz kimselerin arasında ebedi birisin.”* (Hâfız İbrahim, 1987: s.357)

### Sonuç

Modern dönem Arap edebiyatında Osmanlı ve Türkler hakkında şiirler kaleme almış şairlere rastlamak mümkündür. Annesi tarafından Türk olan Hâfız İbrahim’in, Osmanlı devletinin çalkantılı bir döneminde şiirlerinde Hilâfet ve Osmanlı yanlısı tutumu göze çarpmaktadır. Çalışmaya dahil ettiğimiz birçok şiirinde Mısır’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmaması gerektiğini, aksi halde İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupalı sömürgeciler için bir yem haline geleceğini vurgulamıştır. Hâfız, Doğu İslam medeniyetinin özünü oluşturan insan odaklı mistik ruhun korunması gerektiğine inanmış ve Batı tarzı bilim, endüstri ve teknolojinin geliştirilmesi gerektiğine her zaman vurgu yapmıştır. Şair, Osmanlı Devleti’ni ve İstanbul’u Hilafetin merkezi, Müslümanların kalbinin attığı yer olarak düşünmüştür. Şiirlerinde Osmanlı Devleti’nin bir ferdi gibi devletin iç ve dış odaklı siyasî, sosyal, dinî ve kültürel sorunlarına her daim dikkat çekmiştir.

### Kaynakça

Dayf, Şevkî, (1971). *el-Edebu'l-Arabiyyu'l-Mu'âsır*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif.

Demirayak, Kenan. (2015). *Arap Edebiyatı Tarihi- Osmanlı Dönemi*, Kayseri: Fenomen.

Demirayak, Kenan. (1994). “Hâfız İbrahim’in Türkiye ve Türklerle İlgili Bazı Siyasî Şiirleri.” *Türk Yurdu*, Sayı: 9/80, 23-30.

el-Cundî, Abdulhamid Sened. (1992). *Hâfız İbrahim Şâ'iru'n-Nîl*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif.

el-Fâhûrî, Hannâ. (1986). *el-Câmi fi Târîhi'l- Edebi'l- Arabî el-Edebu'l-Hadis*. Beyrut: Dâru'l- Cîl.

Emin, Ahmed. (1987). *Dîvânu Hâfız İbrâhîm*. Kâhire: el-Hey'etu'l- 'Âmmeli'l-Kuttâb.

Gülsoy, Ufuk. (1998). “Hicaz Demiryolu Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi”, İstanbul, Cilt:17, s.441-445. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Hâfiz İbrahim. (1987). *Dîvânu Hâfiz İbrahim*. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l- 'Âmme li'l- Kuttâb.

Hâfiz İbrahim. (2012). *el-Muellefâtu'l Kâmile*. Kahire: Hindâvî.

İsmail, Kâni, (1987). *Dîvânu Hâfiz İbrahim*, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısıriyyetu'l- 'Âmme li'l- Kuttâb.

Karakuş, Ömer Faruk. (2019). *Hâfiz İbrahim'in Şiirlerinde Osmanlı İzleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kumeyhe, Câbir. (1987). *Savtu'l-İslâmiyyi fi şî'ri Hâfiz İbrahim*, Kahire: Dâru'l-Hidâye, 37

Mustafa, Ahmed Abdurrahîm. (2000). "İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri". *Osmanlı İdari Altında Araplar* (s.373-412). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

Savran, Ahmet. (1991). *19. yy. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum:Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.

Yazıcı, Hüseyin. (1997). "Hâfiz İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt:15, s.91-92. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcı, Hüseyin. (1997). "Mısırlı Bir Şair Ahmed Şevki ve Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid." *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, Sayı: 4, 179-192.

Yılmaz, Nurullah. (2017). *Modern Arap Şiirinde Yeni Bir Eğilim Kasidetu'n Nesr*, Kayseri: Fenomen Yayınları.